

Dzieje kardiologii dziecięcej w Polsce

Development of cardiac surgery in Poland

Janusz H. Skalski, Klinika Kardiologii Dziecięcej
Polsko-Amerykańskiego Instytutu Pediatrii, Wydziału Lekarskiego UJ CM w Krakowie

Streszczenie

W pracy opisano w skrótej formie dzieje chirurgii serca u dzieci od czasu, kiedy zaczęto w Polsce, w okresie powojennym przeprowadzać pierwsze operacje wad wrodzonych serca. Wśród pionierów polskiej kardiologii, w czasach kiedy kształtowała się jako nowa dziedzina, wymieniono m.in.: W. Brossa, A. Działkowiaka, I. Giżycką, J. Kossakowskiego, Z. Kalicińskiego, L. Manteuffla, J. Molla, J. Pruszyńskiego, W. Sitkowskiego, I. Smólską, J. Stodulskiego, B. Szelągowicza, K. Białowąs-Wysocką, E. Zdebską. Począwszy od pierwszej w kraju operacji rozdzielania drożnego przewodu tętniczego Botalla przeprowadzonej przez L. Manteuffla 5.11.1948, zestawiono następnie chronologicznie większość najważniejszych pierwszych operacji wad serca u dzieci, z uwzględnieniem ośrodków (Warszawa, Kraków, Łódź, Poznań, Śląsk, Wrocław) i nazwisk chirurgów. W układzie tabelarycznym zestawiono chronologię takich operacji w wybranych ośrodkach: prof. J. Kossakowskiego, prof. L. Manteuffla oraz w krakowskim ośrodku dziecięcej kardiologii.

SŁOWA KLUCZOWE:

kardiologia dziecięca
wrodzone wady serca
historia medycyny
krążenie pozaustrojowe
postęp w medycynie
przełożenie pni tętniczych
zespół niedorozwoju lewego serca

Abstract

The paper provides a brief presentation of the history of cardiac surgery in children since the time when the first operations for congenital heart defects started to be performed in post-war Poland. When cardiac surgery was being shaped as a new specialty, the pioneers in this field included W. Bross, A. Działkowiak, I. Giżycka, J. Kossakowski, Z. Kaliciński, L. Manteuffel, J. Moll, J. Pruszyński, W. Sitkowski, I. Smólska, J. Stodulski, B. Szelągowicz, K. Białowąs-Wysocka and E. Zdebska. Starting from the first in Poland separation of patent ductus arteriosus performed by L. Manteuffel on November 5, 1948, the author presents a chronological list of the majority of the most important novel operations in congenital heart defects in children, broken down into centers (Warszawa, Kraków, Łódź, Poznań, Śląsk, Wrocław) and names of the surgeons. The table shows the chronology of such operations carried out by selected surgeons (Professor J. Kossakowski, Professor L. Manteuffel) and in the Krakow center of pediatric cardiac surgery.

KEY WORDS:

pediatric cardiac surgery
congenital heart defects
history of medicine
cardio-pulmonary by-pass
progress medical science
transposition of the great arteries
hypoplastic left heart syndrome

Wstęp

Początki kardiologii wad wrodzonych serca w Polsce datują się nieco później niżli w krajach, które mogą szczycić się pierwszymi dokonaniem w tej dziedzinie medycyny. Polscy chirurdzy, pomimo powojennych trudności i powstania wielkiej przepaści w zakresie możliwości terapeutycznych pomiędzy zachodnim światem i naszym krajem starali się nadążyć za postępem medycyny i nowoczesnością. Wielcy polscy chirurdzy w latach czterdziestych i pięćdziesiątych śledzili postępy kardiologii zachodniej i podejmowali odważne próby. Nie brakowało im z pewnością odwagi, a już na pewno umiejętności, bowiem pierwsze wykonywane operacje w zakresie wad wrodzonych serca w większości kończyły się sukcesem. Tak jak i w krajach zachodnich, tak i w Polsce motorem rozwoju całej współczesnej kardiologii stała się bez wątpienia chirurgia wrodzonych wad serca u dzieci i młodocianych. Zdobywane doświadczenia z czasem wykorzystywano u dorosłych. Wydaje się, że prostsze operacje w chirurgii serca u dzieci, stwarzały większą nadzieję na sukces. Ponadto korekcja oczywistych defektów anatomicznych bardziej

przemawiała do wyobraźni chirurgów. Z drugiej strony bezsilność pediatrów w leczeniu dziecka z wadą serca, które musiało nieuchronnie zginąć, zachęcała do poszukiwań metod chirurgicznych. Równocześnie szybki rozwój diagnostyki przyczyniał się do postępu chirurgii – a te dwie dziedziny musiały uzupełniać się wzajemnie.

Rys historyczny kardiologii dziecięcej w Polsce

Polska może się poszczycić gronem wielkich chirurgów operujących wady serca u dzieci w czasach, kiedy kształtowała się jeszcze kardiologia. Należą do nich m.in.: Wiktor Bross, Antoni Dziatkowiak, Irena Giżycka, Jan Kossakowski, Zygmunt H. Kaliciński, Leon Szoego-Manteuffel, Jan W. Moll, Jan Pruszyński, Zbigniew Religa, Wacław Sitkowski, Irena Smólska, Jarosław Stodulski, Bogdan Szelałowicz, Krystyna Białowas-Wysocka, Eugenia Zdebska¹.

Pierwszą w Polsce operację na otwartym sercu² (zamknięcie ubytku w przegrodzie międzyprzedsionkowej w hipotermii u 15-letniego chłopca) przeprowadził Wiktor Bross we Wrocławiu 12.02.1958³. Przede wszystkim jednak na miano pionierów krajowej kardiologii dziecięcej zasługują Leon Szoego-Manteuffel⁴ oraz Jan Kossakowski⁵. Manteuffel po raz pierwszy w Polsce przeprowadził 5.11.1948 rozdzielenie drożnego przewodu tętniczego Botalla, 23.07.1948⁶ pierwsze udane zespolenie tętnicy podobojczykowej z tętnicą płucną sposobem Blalocka-Taussig u dziecka z siniczną wadą serca, 20.05.1957 pierwszą korekcję zwężenia cieśni aorty, 27.08.1959 po raz pierwszy zastosował sztuczne płuco-serce do zamknięcia ubytku międzyprzedsionkowego, a 3.03.1960 ubytku międzykomorowego, 24.02.1964 przeprowadził całkowitą korekcję zespołu Fallota⁷. Wkrótce po pierwszych spektakularnych operacjach przeprowadzonych przez Manteuffla, znaleźli się znakomici naśladowcy, w osobach Jana Molla i Wiktora Brossa⁸. Wiele pierwszych zabiegów odbyło się w klinice Jana Kossakowskiego w Warszawie, m.in.: pierwsze cewnikowanie serca u dziecka (1950), zespolenie Potts'a (1958), zespolenie Glenna (1960), zabieg Rashkinda (1970), zespolenie Waterstone'a (1973), operacja sp. Rastelli (1977), operacja sp. Fontana u dziecka z jednokomorowym sercem (1977). W ramach chirurgicznego leczenia przełożenia wielkich naczyń Kossakowski w r. 1960 przeprowadził pomyślnie atrioseptostomię Blalocka-Henlona, a w r. 1972 r. w jego klinice została przeprowadzona pierwsza korekcja przełożenia wielkich naczyń metodą Mustarda⁹.

Jan Pruszyński w Łodzi rozpoczął leczenie wad serca u dzieci i młodocianych u schyłku lat 50. XX w. Od 1957 roku współpracował z L. Goldstain i M. Gołębiowską, których diagnostyka kardiologiczna

¹ Skalski JH. Szkoły kardiologiczne. Polscy chirurdzy zaczynają operować serce. W: Polskie szkoły kardiologiczne, kardiologiczne, kardiologii dziecięcej, red. Kuch J, Skalski J. Wydaw. Nauk. PWN, Warszawa, s. 199-211, 2008

² Skalski JH. Szkoły kardiologiczne. Szkoła Wiktora Brossa. W: Polskie szkoły kardiologiczne, kardiologiczne, kardiologii dziecięcej, red. Kuch J, Skalski J. Wydaw. Nauk. PWN, Warszawa, s. 260-271, 2008

³ Bross W, Koczorowski S, Aroński A, Kustrzycki A. Operacyjne zamknięcie ubytku w przegrodzie przedsionkowej na sercu otwartym w hipotermii. *Kardiologia* 1(6): 351-358, 1958

⁴ Dziatkowiak A. Zarys kardiologii. W: Dzieje kardiologii w Polsce na tle kardiologii światowej, red. Kuch J, Śródka A. PWN, Warszawa, 231, 235, 1994; Nielubowicz J, Karwowski A. Leon Manteuffel. W: Album chirurgów polskich, red. Rudowski W, Śródka A. Wydaw. Nauk. PAN, Wrocław-Warszawa, s.166-7, 1990; Żera E. Prof. dr med. L. Manteuffel-Szoego. *Kardiologia* 16(5): 361-2, 1973

⁵ Stodulski J. Wspomnienia kardiologiczne dziecięce. W: Historia chirurgii dziecięcej w Polsce, red. Smólska I. Incestry-Druk, Warszawa, s.119-122, 1999

⁶ Kalendarium ważnych wydarzeń w chirurgii polskiej. W: Zarys dziejów chirurgii polskiej, red. Noszczyk W. Wydaw. Lekarskie PZWL, Warszawa, s. 618-620, 2011

⁷ Skalski JH. Leon Szoego-Manteuffel. Szkoły kardiologiczne. Szkoła Leona Manteuffla. W: Polskie szkoły kardiologiczne, kardiologiczne, kardiologii dziecięcej, red. Kuch J, Skalski J. Wydaw. Nauk. PWN, Warszawa, 215-219, 2008

⁸ Noszczyk W, Szyszko S. Chirurgia w Polsce Ludowej. W: Zarys dziejów chirurgii polskiej, red. W. Noszczyk. PZWL, Warszawa, s. 449, 2011; Moll J. Leczenie chirurgiczne wad serca na podstawie doświadczeń własnych. *Kardiologia* 1: 35-37, 1955; Bross W, Koczorowski S, Kustrzycki A i in. Wycięcie zwężenia cieśni aorty. *Pol Przegl Chir* 31(10): 1148, 1959; Bross W, Koczorowski S, Aroński A i in. Late results of Blalock-Taussig anastomosis in tetralogy of Fallot. *Minerva Cardioangiologica* 9(1): 81-84, 1961

⁹ Skalski JH. Szkoły kardiologiczne. Szkoła Jana Kossakowskiego. W: Polskie szkoły kardiologiczne, kardiologiczne, kardiologii dziecięcej, red. Kuch J, Skalski J. Wydaw. Nauk. PWN, Warszawa, s. 308-328, 2008

umożliwiła kwalifikowanie i przygotowywanie do korekcji operacyjnej dzieci z wadami serca. Pierwszym operowanym przez Pruszyńskiego dzieckiem była dziewczynka, u której podwiązano drożny przewód tętniczy Botalla, a wkrótce później wykonywano m.in.: operacje Brocka, zespolenia sp. Blalocka-Taussig i Potts, operacje stenoz mitralnej (także u dzieci)¹⁰.

Pod kierunkiem B. Szelągowicza rozwijał się ośrodek kardiologii dziecięcej w Poznaniu. Pierwszą operację w krążeniu pozaustrojowym przeprowadził Szelągowicz w 1974 roku, zamykając ubytek przegrody międzyprzedsionkowej u 14-letniej dziewczynki. W 1975 roku wykonał pomyślnie operację Mustarda u niemowlęcia z całkowitym przełożeniem wielkich naczyń. Po raz pierwszy w Polsce 25 czerwca 1975 wykonał z powodzeniem operację Fontana u 12-letniego chłopca z zarośnięciem zastawki trójdzielnej, a dnia 8 lipca 1988 pierwszą operację Konno.

Tabela 1 Pierwsze operacje w klinice prof. J. Kossakowskiego¹¹

Rok	Rodzaj procedury
1950	pierwsze cewnikowanie serca
1954	podwiązanie PDA
1955	zespolenie Blalocka-Taussig
1958	zespolenie Potts
	korekcja koarktacji aorty
1960	operacja Glenna
	rozerwanie palcem zwężenia zastawki mitralnej
	operacja Blalocka-Henlona
	zamknięcie ASD w hipotermii średniej
1963	zamknięcie VSD w krążeniu pozaustrojowym
1968	rozdzielenie podwójnego łuku aorty i innych pierścieni naczyń, operacja zespołu Ebsteina
1969	korekcja TOF, TAPVR
1970	zabieg Rashkinda w TGA
1972	operacja Mustarda
1973	zespolenie Waterstone'a
1975	usunięcie guza serca
1977	operacja Rastelli, operacja Fontana

Pierwszą w kraju korekcję anatomiczną przełożenia wielkich pni naczyń u noworodka przeprowadził z powodzeniem Marek Wites w Katowicach, w 1989 roku. Prężny ośrodek kardiologii dziecięcej powstał w Łodzi w latach 90. XX w. pod kierunkiem Jacka Molla. Do większych jego osiągnięć zawodowych należy wdrożenie, a później wprowadzenie jako standardowego postępowania korekcji anatomicznej przełożenia wielkich pni naczyń. Pierwszą taką operację zakończoną pomyślnie przeprowadził J. Moll 28 marca 1990 (w Zabrze). Późniejsze dobre wyniki leczenia operacyjnego w dużym materiale klinicznym spowodowały, że ten zakres kardiologii stał się „łódzką” specjalnością, a równocześnie zachętą do upowszechnienia całkowitej korekcji przełożenia naczyń w innych krajowych ośrodkach pediatrii chirurgii serca.

¹⁰ Hankiewicz M, Lepert R. Jubileusz płk. prof. dr. med. Jana Pruszyńskiego. *Biul Wojsk AM* 15(1):145-146, 1972; Brocki M. Wspomnienie pośmiertne płk. w st. spocz. prof. dr. med. Jan Pruszyński (20.02.1911-15.02.1997). *Lek Wojsk* 1-2: 121-125, 1998; Skalski JH. Jan Pruszyński. Szkoły kardiologiczne. Szkoła Leona Manteuffla. W: Polskie szkoły kardiologiczne, kardiologiczne, kardiologii dziecięcej, red. Kuch J, Skalski J. Wydaw. Nauk. PWN, Warszawa, s. 223-226, 2008

¹¹ Smólska I, Łodziński K. Jan Kossakowski – twórca polskiej chirurgii dziecięcej W: Pamiętnik 60. Jubileuszowego Zjazdu Towarzystwa Chirurgów Polskich, t. 2. *Fundacja Pol Przegl Chir*, Warszawa, s. 7-9, 2001; Skalski J: Szkoły kardiologiczne. Jan Kossakowski. W: Polskie szkoły kardiologiczne, kardiologiczne, kardiologii dziecięcej, red. Kuch J, Skalski J. Wydaw. Nauk. PWN, Warszawa, s. 310-313, 2008

Tabela 2 Pierwsze operacje w Klinice Chirurgii/Kardiochirurgii Dziecięcej w IP AM w Krakowie¹²

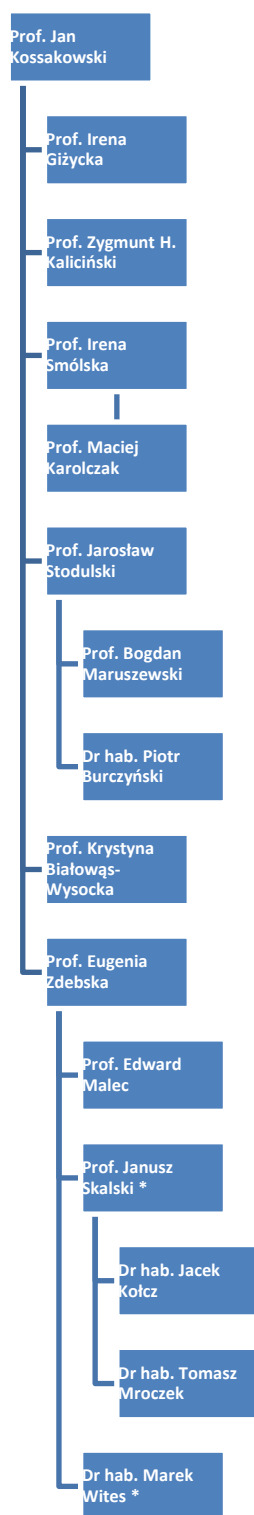
Rok	Rodzaj procedury
1967.12.05	podwiązanie PDA – Jan Grochowski
1969.11.21	zespolecie Blalocka-Taussig – Wacław Sitkowski
1971.05.21	plastyka CoA (koniec do końca) – Irena Smólska
1972.12.08	operacja Blalocka-Henlona – Irena Smólska
1977	zapożatkowanie operacji w krążeniu pozaustrojowym
1978	hipotermia głęboka z zatrzymaniem krążenia
1977.06.01	zamknięcie ASD II i VSD – W. Norwood, E. Zdebska
1977.06.08	całkowita korekcja TOF – W. Norwood, E. Zdebska
1977	otwarta walwuloplastyka zastawek serca – E. Zdebska
1978	operacja Fontana – W. Norwood, E. Zdebska
1980.04.30	korekcja TGA sposobem Senninga – W. Norwood
1978.04.27	korekcja anatomiczna TGA sposobem Jatene – W. Norwood
1989.05.04	operacja Norwood I (HLHS) – E. Malec

Tabela 3 Pierwsze operacje wykonane przez prof. L. Manteuffla

Rok	Rodzaj procedury
1948.07.23	zespolecie Blalocka-Taussig w zespole Fallota
1948.11.05	podwiązanie PDA
1953.05.12	komisurotomia mitralna – rozerwanie palcem zwężenia zastawki mitralnej
1954	walwulotomia aortalna
1957.05.20	korekcja zwężenia cieśni aorty sp. Crafoorda
1959.08.27	operacja na otwartym sercu – zamknięcie ubytku międzyprzedsionkowego
1960.03.03	zamknięcie VSD w krążeniu pozaustrojowym
1964.02.24	korekcja TOF

¹² Sitkowski W. Zarys dziejów kardiochirurgii. W: Dzieje kardiologii w Polsce na tle kardiologii światowej, red. Kuch J, Śródka A. PWN, Warszawa, s. 493-496, 2004; Dziatkowiak A. Zarys kardiochirurgii. W: Dzieje kardiologii w Polsce na tle kardiologii światowej, red. Kuch J, Śródka A. PWN, Warszawa, s. 232, 235, 243, 1994; Polskie szkoły kardiologiczne, kardiochirurgiczne, kardiologii dziecięcej, red. Kuch J, Skalski J. Wydaw. Nauk. PWN, Warszawa, s. 229, 318, 325-326, 2008

Schemat-1 Szkoła prof. Jana Kossakowskiego z uwzględnieniem wyłącznie samodzielnych pracowników naukowych, którzy prowadzili działalność w zakresie kardiologii dziecięcej

* równocześnie zaliczeni do szkoły prof. Z Religi

Podsumowanie

Lata 70. i 80. XX wieku to okres nadążania polskiej kardiologii dziecięcej za krajami zachodnimi, z niedowierzaniem, że w naszym kraju będzie możliwe uzyskanie podobnie dobrych wyników

w leczeniu operacyjnym najcięższych wad rozwojowych serca. W latach 90. natomiast rozpoczyna się u nas okres spektakularnych sukcesów, kardiochirurdzy uzyskują nie tylko wyniki leczenia nieustępujące tym, które odnotowywane są w czołowych ośrodkach zachodnich, ale także zbliżają się do pełnego wysycenia potrzeb w zakresie leczenia dzieci z wadami serca. W liczbach, nasza kardiochirurgia pediatryczna uplasowała się obok kardiochirurgii notowanej w wysoko rozwiniętych i najbogatszych krajach europejskich. Stwierdzenia te dotyczą również odsetka najmłodszych operowanych dzieci – tj. noworodków i niemowląt, których z roku na rok operowano coraz więcej – aż do poziomu rejestrowanego w najlepszych ośrodkach kardiochirurgii dziecięcej: odsetek noworodków i niemowląt zwiększył się z ok. 20 do ok. 60%.

Adres do korespondencji:

Janusz H. Skalski
30-663 Kraków, ul. Wielicka 265
tel. +48 12 658-10-23;
tel. +48 12 658-20-11 wew. 1591;
e-mail: janusz_skalski@poczta.onet.pl